

УДК: 339.91:623

В.І Павлюк

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: МОЖЛИВОСТІ ТА РЕАЛІЇ

Розкрито теоретико-методологічні засади та економічна природа формування глобального поділу праці. Аналізуються сучасний стан і місце підприємств оборонно-промислового комплексу України в системі глобального поділу праці. Обґрунтовується необхідність зростання їх ролі в інтеграційній стратегії держави.

The exposition of the theoretical, methodological basis and economic grounds to formation of labor global division is exposed. The modern condition and the place of defending and industrial complex enterprises of Ukraine in the system of global labor division are analyzed. It's argued that the enterprises of the defending and industrial complex have to play a higher role in the state's integration strategy.

Ключові слова: поділ праці, ефективність, міжнародний поділ праці, глобалізація, глобальний поділ праці, оборонно-промисловий комплекс, міжнародне військово-технічне співробітництво, конкурентоспроможність, інтеграційна стратегія.

Проблема інтеграції економіки України до сучасного світового господарства та повноцінної участі в міжнародному поділі праці (МПП) в національній економічній літературі знаходиться ще на початковому етапі дослідження. При цьому об'єктом аналізу, як правило, стає не МПП як вища, синтезована форма поділу праці, а лише різноманітні форми та напрямки зовнішньоекономічних зв'язків України. І це не дивно, оскільки, по-перше, сама міжнародна (глобальна) політична економія як окрема наука сформувалася лише у 70-ті роки двадцятого століття, а, по-друге, проблема інтеграції України до світового господарства та входження до МПП практично тільки-но починає досліджуватися в процесі становлення суверенної держави.

При цьому, якщо міжнародна (глобальна) політична економія як складова економічної теорії в цілому протягом останніх десятиріч вже досить предметно вивчає сутність, особливості та закономірності процесів економічної глобалізації в міжнародних економічних відносинах, то національна економічна наука, на жаль, все ще не приділяє достатньої уваги дослідженню можливостей, реального стану й напрямків входження України до МПП в умовах глобалізації — глобального поділу праці (ГПП), який на початку третього тисячоліття став визначальним у теорії та практиці світогосподарських зв'язків і однією з головних мегатенденцій світового господарського поступу [1].

Глибокі зміни в розвитку МПП, які сталися в 1980-1990 р., були зумовлені новим етапом науково-технічної революції та стали фактором подальшого процесу глобалізації економічної системи виробництва. Створенню ГПП активно, сприяли такі чинники, як формування постіндустріальних систем транспорту й телезв'язку, посилення міграції промислового та фінансового капіталів, розвиток вертикальної інтеграції та подетальної міжнародної спеціалізації в рамках технологічної кооперації тощо. Харак-

терною особливістю ГПП стала принципово нова участь у ньому економік більшості колишніх командно-адміністративних країн і країн, що розвиваються.

Теоретико-методологічні засади визначення принципів переваг від участі в МПП та ГПП залишаються незмінними — кожна окрема країна (чи група країн) досягає найбільшого економічного ефекту при тій комбінації факторів (природних, історичних, техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних, політичних тощо), яка забезпечує максимальне зниження матеріальних, трудових і грошових витрат на виробництво продукції або ж випуск більшої кількості товарів кращої якості при тих самих витратах. За певних обставин кожен з цих факторів (або кілька факторів) може стати вирішальним на ринку товарів і послуг.

За любых обставин узагальнюючим критерієм економічної ефективності поділу праці між країнами є зростання ефективності суспільної праці, що знаходить свій матеріальний і грошовий вираз у збільшенні прибутку його учасників та, в кінцевому підсумку, в підвищенні життєвого рівня населення, суспільного багатства [2]. Правило, що регулює відносну вартість товарів в одній країні, — писав Д.Рікардо, зазначаючи специфіку зовнішньоторговельних стосунків між країнами та вказуючи на особливі закони, як діють в системі МПП, — не регулює відносної вартості товарів, які обмінюються між двома або кількома країнами [3]. Відповідно до теорії «порівняльних переваг» (або «порівняльних витрат») Д. Рікардо країна має виробляти та експортувати ті товари, які обходяться їй відносно дешевше, а імпортувати ті товари, які відносно дешевше виробляти за кордоном, ніж у власній країні.

Реалізація переваг ГПП забезпечує країні в процесі обміну отримання позитивної різниці між міжнародною і внутрішньою ціною експортованих товарів і послуг, а також економію внутрішніх витрат від скорочення національного виробництва внаслідок використання дешевого імпорту.

В країнах, які широко використовують можливості та переваги участі в ГПП, як правило, спостерігаються набагато вищі темпи економічного та соціального розвитку — наприклад, у Японії, Німеччині, так званих, нових індустріальних країнах (Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея тощо). А економіки тих країн, які за різних причин не знайшли свого місця в процесі глобалізації поділу праці, навпаки, мають низькі темпи розвитку або спостерігається навіть згортання виробництва національного валового продукту.

У Україні у спадщину від колишнього Союзу РСР залишився могутній, чи не найпотужніший серед усіх союзних республік, які входили до нього, виробничий, економічний, кадровий та науково-технічний потенціал у сфері оборонно-промислового комплексу (ОПК), який ось уже протягом двох десятиріч, не зважаючи на відсутність чіткої, послідовної та зрозумілої державної стратегії його використання, все ще є одним із активних експортно-орієнтованих у своїй діяльності секторів економіки молоді незалежної держави, здатним успішно конкурувати на світових ринках в процесі входження України до ГПП.

На період розпаду Союзу РСР до ОПК України, за різними оцінками, входило біля 700 підприємств з кількістю працюючих понад 1 млн. осіб (основу ОПК тоді становили 205 промислових об'єднань і підприємств, 139 науково-дослідних і проектних організацій). Україна успадкувала майже третину підприємств, які виробляли оборонну продукцію в СРСР. Провідними галузями ОПК тоді були ракет-

но-космічна техніка, суднобудування, транспортна авіація, бронетанкова та інженерна техніка, виробництво спеціальних радіотехнічних систем [4].

Одним із небагатьох конкурентоспроможних секторів національної економіки України на сьогодні, в умовах глобалізації, ще залишається оборонна промисловість, яка відіграє провідну роль в інтеграційній стратегії держави до ГПП через реалізацію різноманітних форм і напрямків міжнародного військово-технічного співробітництва (ВТС). Протягом останніх десятиріч, внаслідок дії відомих чинників, лівова частка продукції та послуг цих підприємств (в основному військово-технічного та подвійного призначення) йде на зовнішні ринки, що дозволяє Україні традиційно входити в першу десятку країн – провідних світових експортерів озброєння та військової техніки.

На сьогодні ядро ОПК України складають понад 160 підприємств з більш аніж 230 тис. чоловік працюючих на них. Середній щорічний обсяг виробництва продукції військового призначення на усіх цих підприємствах у 2006–2007 роках сягав біля 1–1,5 млрд. доларів США [5].

Формування засад незалежності будь-якої держави передбачає, в першу чергу, створення належних нормативно-правових, організаційних, виробничих, науково-технологічних, кадрових, економічних та фінансових умов для діяльності підприємств ОГЖ держави. А спроможність цих підприємств задовольняти як національні потреби у виробництві продукції військово-технічного призначення для власного війська, так і забезпечувати суттєві валютні надходження держави від експорту своєї продукції на світовому ринку озброєнь, військової техніки і технологій, що стає, у свою чергу, провідним фактором національної та економічної безпеки.

В умовах все більш жорсткої конкуренції не тільки окремих суб'єктів господарювання чи національних економік, а й цілих регіональних, міжнародних, політичних та військових угруповань та союзів тих чи інших держав, роль і значення підприємств ОГЖ в процесі інтеграції в систему Г111 шляхом розширення участі в міжнародному ВТС стають все більш вагомими та очевидними. Про це свідчить досвід функціонування європейської оборонної промисловості, яка базується на консолідації зусиль цілої низки великих транснаціональних компаній, які реалізують ряд скоординованих міждержавних програм, що забезпечують оптимальний баланс фінансових і матеріальних ресурсів між країнами-учасницями та досягнення їх спільних інтересів.

В переважній своїй більшості підприємства ОПК України зосереджені в державній формі власності. При цьому частина з них належить до сфери управління Міністерства промислової політики, інші – Міністерства оборони, Національного космічного агентства або Фонду державного майна України. До останнього часу єдиного центру державного управління підприємствами ОГЖ України не існувало. Лише 27 серпня 2008 року Постановою Кабінету Міністрів України № 793 було створено Агентство з питань ОПК як урядовий орган, що діє в системі Міністерства промислової політики, та затверджено Положення про нього.

Проте, враховуючи відомчу залежність цього урядового органу, відсутність у нього реальних важелів впливу на діяльність підприємств ОГЖ, що належать до сфери управління інших органів державної влади, малоімовірно було розраховувати на ефективність діяльності новоствореного Агентства та повноцінну розробку й реалізацію ним цілісної державної стратегії розвитку всього ОПК, розроблення та організацію виконання державних програм, спрямованих на реформування та розвиток підприємств

ОПК, вдосконалення механізму державного регулювання і порядку функціонування ОПК. Консолідує, координуює, направляює та практично значима роль цього Агентства була б значно вищою, аби всі підприємства ОПК були підпорядковані єдиному керівному центру компетенції та були повноцінними учасниками розробленої і в установленому порядку затвердженої комплексної державної програми розвитку ОПК на довготривалу перспективу.

Серед основних шляхів входження ОПК держави до сучасної системи ГПП, підвищення їх конкурентоздатності як на національному, так і міжнародному ринку продукції та послуг, адаптації до викликів сьогодення, з точки зору державного регулювання у цій сфері, пріоритетним вбачається пошук оптимального, збалансованого співвідношення державного та ринкового механізмів управління господарською діяльністю, без необґрунтованих та поспішних рішень і крайнощів, яких у новітній історії України було вже достатньо.

В даному випадку мова йде не лише про номінальну, декларативну державну власність, притаманну більшості підприємств ОПК, та диким, спотвореним формам прояву так званих ринкових відносин та приватної власності в умовах первісного нагромадження капіталу, свідками яких у більшості випадків ми всі були протягом останніх двох десятиріч років та наслідками яких стали повний управлінський хаос та економічна розруха. Першочерговим та вкрай необхідним стає поєднання реального впливу держави через систему відповідних механізмів регулювання та поступового входження переважної більшості таких підприємств до цивілізованих ринкових умов господарювання, ринкової трансформації ОПК в цілому під державним контролем ключових позицій у галузі.

У зв'язку з цим Указ Президента України № 1085/2010 від 09 грудня 2010 року, яким дано доручення Кабінету Міністрів України «здійснити у місячний строк заходи щодо створення державного господарського об'єднання «Укроборонекспорт» з державних підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами [6], з одного боку можна розцінити як спробу вищого керівництва держави в черговий раз реформувати (поєднати державний контроль та ринкову самостійність госпрозрахункових підприємств ОПК в процесі їх діяльності), а з іншого — як можливий ризик виведення зазначених підприємств з під державної опіки та контролю з усіма негативними наслідками для національної безпеки, оборони та процесу входження підприємств ОПК до ГПП (через відомі механізми банкрутства, ліквідації, перетворення у філії, відчуження активів, перепрофілювання виробництва тощо).

До особливостей діяльності підприємств ОПК України, які безпосередньо впливають на їх спроможність адаптуватися до процесу входження в ГПП та вказують на шляхи вирішення існуючих проблем і недоліків державного регулювання у цій сфері, можна віднести:

— недосконалу нормативно-правову базу діяльності підприємств ОПК, яка створює вкрай обтяжливі, а часто й неможливі умови ведення господарської діяльності (бізнесу). Наприклад, відсутній закон, який би регламентував умови відносин ВТС підприємств ОПК України з іноземними державами;

— відсутність самостійного виходу на зовнішні ринки (тільки через уповноважених посередників), що віддаляє безпосереднього виробника від замовника, породжує

цілу низку фінансових та технічних проблем, які часто приводять підприємства, виробники до збитковості через укладені державним посередником контракти;

– дискримінаційні підходи до державних підприємств у порівнянні з умовами діяльності підприємств інших форм власності (з точки зору додаткових податків та зборів, якими перевантажено державні підприємства, надскладних, зарегламентованих державою та далеких від реального життя процедур затвердження фінансових планів та основних показників фінансово-господарської діяльності, придбання та списання основних фондів і активів підприємств, безпідставного втручання у багатьох випадках державних органів в оперативно-господарську діяльність);

– обмежені можливості підприємств ОПК щодо доступу до інвестиційних та кредитних ресурсів (складна процедура отримання дозволу уповноваженого органу управління майном від держави на отримання кредиту та/або інвестицій, практично унеможливлена, без корупційної складової, можливість отримання згоди на передачу банківським та фінансовим установам основних засобів під заставу за кредитними угодами, особливо – міжнародними). Велика кількість міжнародних фінансових інститутів, до того ж, через свої корпоративні принципи та політику, взагалі не кредитують підприємства та проекти, які пов'язані з виробництвом та торгівлею зброєю;

– висока ступінь політизації діяльності підприємств ОПК у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, що проявляється в суттєвих додаткових ризиках, які в певний момент можуть стати визначальними з усіма негативними наслідками;

– необхідність виконання обов'язкових мобілізаційних завдань для держави на особливий період переважною більшістю підприємств ОПК та пов'язаними з цим додатковими витратами та режимними умовами діяльності. Уже давно необхідно привести наявні мобілізаційні потужності та завдання до реально обґрунтованих потреб держави;

– відсутність чіткої концепції та державної програми розвитку підприємств ОПК, узгодженої всіма зацікавленими суб'єктами ринку та затвердженої на високому державному рівні, в першу чергу – зрозумілий та адекватний вимогам часу й національним інтересам план (програма) реструктуризації ОПК у напрямку кардинального підвищення ефективності його діяльності та прискорення входження до процесу ГПП тощо.

В умовах глобалізації суспільного життя та виробництва в усіх суттєвих проявах економічний та соціальний статус держави стає все більш залежним від спроможності якнайшвидшого пошуку шляхів та напрямків інтеграції до ГПП як окремих суб'єктів господарювання, так і цілих галузей національної економіки. ОПК України залишається одним з не багатьох високотехнологічних, наукомістких та перспективних секторів національної економіки, підприємства якого найбільшою мірою підготовлені до боротьби за нові ринки у світовому господарстві, основою якого стає участь у ГПП.

Яскравим прикладом конкурентоспроможності ОПК України та його ролі в процесі входження національної економіки до ГПП є найбільший за часів новітньої історії України проект міжнародного військово-технічного співробітництва про поставку значної кількості військової техніки та озброєнь (нових бронетранспортерів та танків, авіаційної техніки, засобів високоточного враження, а також послуг на ремонт та модернізацію військової техніки) до Іраку на загальну суму 2,4 млрд. доларів США [7]. Реалізація такого проекту (майже половина контрактів з цієї суми уже підписано у 2009 році) на тривалий період дасть суттєве завантаження більш ніж 80 вітчизняним підприємствам ОПК (Києва, Хар-

кова, Черкас, Конотопа, Сум, Львова, Шостки, Кам'янець-Подільська та багатьох інших міст і регіонів України), а наша держава ще на певний час залишиться у десятці держав – лідерів серед виробників та постачальників зброї.

Визначення ОПК України пріоритетним сектором національної економіки з урахуванням його реального та перспективного потенціалу шляхом розробки та поетапної реалізації державної програми розвитку та реструктуризації ОПК забезпечить органічне поєднання та досягнення основних цілей держави – забезпечення національної та економічної безпеки, поступального соціально-економічного розвитку, зайняти в системі сучасного ГПП місце, яке гідне виробничому та науково-технічному потенціалу держави у відповідності з прагненнями та очікуваннями його народу.

1. *Філіпенко А.С.* Методологічні засади міжнародної економічної політики // Економіка і управління. – Кю.ю 2010, № 3, С. 15–14; 2. *Климко Г.Н., Павлюк В.І., Красильчук В.Я., Дідківський М.І.* Проблеми інтеграції України в міжнародний поділ праці // Методично-довідкове видання. – К.: Книговидавничий центр «Посередник», 1994, С. – 910; 3. *Рикардо Д.* Начало политической экономии и налогового обложения. – Соч. – Т.1. – М., 1955. – С. 116–118. 4. *Шеховцов В.С., Боднарчук Р.В.* Оборонный промышленный комплекс Украины: стан і перспективи розвитку. – <http://www.niurr.gov.ua/ukr/ru№>; 5. Зруйнувати міфологію песимізму або чи «загіне» український ОПК за умов інтеграції в НАТО? // Defense express. – 2008. – № 12. – С. 10. 6. Указ Президента України № 1085/2010 від 09 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. Офіційне Інтернет – представництво Президента України. 7. *Бадрак В.* Ирак-2009: золото Макенны...Внутренние разборки едва не поставили на грань срыва крупнейший орешейный проект // Defense express. – 2009. – № 12. – С.12–16.